

Ebeveyn Eğitim Programlarını Değerlendirme Rehberi

Burcu Arkan* Besti Üstün**

Özet

CIPP (Context, Input, Process, Product) Modeli 1983 yılında Stufflebeam tarafından geliştirilen bir ebeveyn eğitimi programı değerlendirme rehberidir. Bu rehber ebeveyn eğitimi programının amaçları, içeriği, yöntemleri, uygulanması ve sonuçları başlıkları altında bir değerlendirme çerçevesi sunmaktadır. Ayrıca ebeveyn eğitimi programlarının uygulanması öncesi, sırası ve sonrasında içeriğindeki değerlendirme maddelerinin mutlaka oluşturulması ve bu maddelere göre değerlendirilmesi gerektiğini vurgular. Kullanılan ya da kullanılması düşünülen ebeveyn programı içeriğinin ve programda kullanılan eğitim yöntemlerinin teorik yapılara ve programın etkililiğini kanıtlara temellendirilmesini sağlar. Model; durum içerik, süreç, sonuç olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır. Bu çalışmada CIPP modelinin ana ilkeleri sunulmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Ebeveyn Eğitimi Programı, Rehber, Model, Değerlendirme, Hemşirelik.

Guidelines For Evaluating Parent Training Programs

The CIPP Model was developed by Stufflebeam in 1983. This guideline provides a framework for evaluation under the headings of objectives of the parent training program, content of the parent training program, parent training methods, implementation of the parent training program, and outcomes of the parent training program. Furthermore guideline emphasizes that the evaluation criteria in the content should be absolutely composed before, during and after the application of parent programs, and that the evaluation should be conducted in accordance with these criteria. The model enables the content of the parent programs used or likely to be used and the instructional methods used throughout the program to be based on theoretical grounds and the efficacy of the program to be based on evidence. CIPP Model is consisted of four part, namely context, input, process, product. Model's framework is presented in this study.

Key Words: Parent Training Programs, Guideline, Model, Evaluating, Nursing.

Ebeveyn olmak karmaşık bir görevdir; bu görev, toplumumuzdaki hızlı sosyal değişim ile yirmi birinci yüzyılda daha da zorlaşmıştır. Daha az sayıda evlilik, birlikte yaşamının artması, Avrupa Birliği'nde, ergenlikte doğum oranlarının en yüksek düzeye ulaşması, boşanma oranının yüksek olması, tek ebeveynle büyüyen çocukların sayısının artması ve varsıl ile yoksul arasındaki büyüyen hızlı sosyal değişimlere örnek olabilir (Utting ve Pugh, 2004). Hatta günümüzde çocuklar, kendilerini, aynı cinsten iki ebeveyninden veya cinsiyet değiştirmiş ebeveynlerden oluşan ailelerde yetişiyor bulabilmekte ya da yapay üreme teknikleri sonucunda dünyaya gelmiş çocukların sadece bir biyolojik ebeveyni olabilmekte ya da biyolojik ebeveyni olmayabilmektedir (Pryor, 2004). Yirmi birinci yüzyılın ebeveynleri, kendi ebeveynlerinininkinden çok daha farklı bir görevle yüz yüze kalmıştır. Bilgi ve önerilere ulaşabilmek için, internet de dâhil olmak üzere birçok bilgi kaynağına başvurmaktadır. Bu başvurdukları kaynaklardan biri de ebeveyn eğitimi programlarıdır (Long, 2004).

Ebeveyn eğitimi programlarında çocukların yetiştirilmesi, aile ilişkileri, ailede ve toplumda anne babaya düşen yükümlülüklerin yerine getirilmesi için gerekli bilgi, tutum ve becerilerin sistemli biçimde geliştirilmesi hedeflenmektedir. Ebeveyn eğitiminin temel amacı anne ve babalarının özgüvenini güçlendirerek, çocuklarının fiziksel, zihinsel, sosyal ve duygusal gelişimi için anne-babalık becerilerini geliştirecek şekilde anne babalara rehberlik etmektir. Uygulanmakta olan programların bir kısmı doğrudan çocuğa, yakın çevresine, bir kısmı ise hem çocuğa hem anne babaya hizmet götürmeyi amaçlamaktadır (Sanders, Markie-Dadds ve Turner, 2003; Sanders, Turner ve Markie-Dadds, 2002).

Multidisipliner (psikiyatrist, psikolog, hemşire, çocuk gelişim uzmanı, sosyal hizmet uzmanı, psikolojik danışman, öğretmen... vb.) yaklaşım anlayışına sahip olan ebeveyn eğitimi programlarını Amerika ve Avustralya gibi ülkelerde hemşire geliştirmekte ya da programda eğitici olarak yer almaktadır. Hemşireler bu eğitim programlarını

uygulayabilmek için bir haftalık teorik ve uygulama eğitimini içeren eğitici eğitimi kurslarına katılmaktadır (Sanders ve ark., 2008; Webster-Stratton ve Reid, 2008). Bu konuda Lavigne ve arkadaşlarının 2008 yılında yaptığı çalışma oldukça dikkat çekicidir. 49 hemşire ve 37 psikologun uyguladığı ebeveyn eğitimi programının karşılaştırılmasında iki grup arasında çocukların problemleri davranışları ve ebeveynlerin pozitif ebeveynlik uygulamaları açısından istatistiksel bir farklılık saptanmamıştır. Bu bulgu ebeveyn eğitimi programı eğitici eğitimi alındıktan sonra farklı sağlık profesyonelleri tarafından uygulanabileceğini göstermektedir. Turner ve Sanders (2006), Webster-Stratton, Reid ve Hammond (2004) hemşirelerin ebeveynlere uyguladığı program sonrası çocukların problemleri davranışlarının azaldığı, ebeveynlerin pozitif ebeveynlik becerilerinin ve çocukları ile olan etkileşiminin arttığı, ebeveynlerin ebeveyn rollerinden oldukça memnun olduğu ve ebeveynlerin kazandığı becerilerin izlem çalışmalarında da devam ettiğini belirtmişlerdir. Sağlığı korumak ve geliştirmek, uygun bakımı sağlamak üzere yetiştirilmiş olan hemşireler bireylere, ailelere ve topluma ulaşmada, sağlık hizmeti götürmede ve danışmanlık yapmada, anne babalara çocuğu ile ilgili eğitim verilmesinde anahtar kişidir. Ebeveyn eğitimi programlarında hemşirelik yaklaşımı çocuğun çevresini oluşturan ebeveynin, çocuğun bakımına katılması ve çocuk bakımı ile ilgili bilgilerin paylaşılması esasına dayanır. Ebeveynler çocuk ile ilgili konularda bilgilendirilerek farkındalıkları sağlanır. Bunun için hemşire davranış geliştirme planı oluşturur. Bu planın amacı ebeveynler arasında ortak bir dil oluşturarak çocukların davranışlarının desteklenmesinde ebeveynlere süreklilik ve tutarlılık kazandırmaktır. Bu nedenle hemşire her iki ebeveynin de davranış geliştirme planında yer alan aynı stratejileri uygulanmasını ve bu konuda ebeveynlerin birbirlerini davranışları ile desteklemesini sağlar. Bununla birlikte çocuk bakımına katılan ebeveynler sıklıkla kendilerini bunalmış hissedebilir ve her biri (anne-baba) diğerini suçlayabilir ve bir diğerine öfkelerini yansıtabilir. Çocuk

*Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Psikiyatri Hemşireliği Anabilim Dalı, Araş. Gör. Eposta: arkanburcu@yahoo.com

** Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Psikiyatri Hemşireliği Anabilim Dalı, Prof. Dr.

hakkındaki soruların cevaplanması ile ilgili yetersizlikler yaşayabilirler. Hemşire zorlandıkları konularda ve çocuk bakımında ebeveynleri destekler, yardımcı olur. Ebeveynlerle ayrı ayrı zaman geçirir, onların endişelerini paylaşmalarına izin verir. Ebeveynlerin çocuklarını daha iyi tanımlarını sağlar, rol oynamaları farkındalıklarını artırır (Webster-Stratton, 1997; Webster-Stratton ve Reid, 2008).

Ülkemizde ebeveyn eğitimi programının öncülüğünü Anne Çocuk Eğitim Programı (AÇEP) yapmıştır. Anne Çocuk Eğitim Programı 1982–1986 yılları arasında Boğaziçi Üniversitesi Prof. Dr. Çiğdem Kağıtçıbaşı, Doç. Dr. Diane Sunar ve Doç. Dr. Sevdâ Bekman tarafından yürütülmüş bilimsel bir araştırma olan Erken Destek Projesi'nin ürünüdür. Bu çalışma tüm dünyada uygulanan "Erken Destek Projesi" çalışmalarının devamı niteliğindedir. Anne Çocuk Eğitim Programı'nın amacı çocuğun çok yönlü gelişimini onun en yakın çevresi olan anne yolu ile desteklemektir. Bu program sonucunda, anneleri eğitim görmüş çocukların zihinsel duygusal ve sosyal gelişimlerinin anneleri eğitim almamışlardan farklı olduğu, kişilik ve sosyal gelişim açısından daha az bağımlı, fiziksel ve sözel olarak daha az saldırgan oldukları görülmüştür (Kağıtçıbaşı, 2000; Koçak, 2001).

Bir başka ebeveyn eğitimi programı ise Gelişimsel Eğitim Programı (GEP)'dir. Bu program Anne Eğitim Programı (AEP) ile birlikte 0–2 ve 2–4 yaş çocukları için evde ve Halk Eğitim Merkezlerinde uygulanmaktadır. Annenin çocuğu ile birlikte oynayabileceği şekilde hazırlanan basit oyunlarla; anne çocuk etkileşiminin sağlanması, çocuğun gelişiminin desteklenmesi ve yaşadığı çevrenin, ev ortamının zenginleştirilmesi amaçlanmaktadır. Aynı zamanda çocuğu ile birlikte oynayan annenin çocuğunu gözleyerek onu daha iyi tanıması da sağlanmaktadır (Ömeroğlutan, 1999).

Ülkemizde çocuğun gelişimi ve eğitimi ile ilgili konularda ana babaları destekleyen programlar yeterli sayıda olmamakla birlikte, var olan programlarda çoğunlukla okul öncesi dönemdeki sağlıklı çocuklara özgüdür ve programda hemşireler yer almamaktadır (Kağıtçıbaşı, 2000; Koçak, 2001; Ömeroğlutan, 1999).

Dünyada uygulanan ebeveyn programları incelendiğinde çok çeşitli nitelikte ve sayıda ebeveyn eğitim programları olduğu görülmektedir. Uygulanan ebeveyn programlarının en çok davranım bozukluğu olan ve yüksek düzeyde yıkıcı davranışlar sergileyen çocuklarda etkili olduklarına ilişkin kanıtlar elde edilmiştir. Hatta bu programların, suçun önlenmesinde, diğer yöntemlerden daha etkili olduğu da gösterilmiştir (Turner ve Sanders, 2006). Anne-babalık konusunda sürdürülmekte olan çalışmalar hangi faktörlerin programları daha etkin kıldığını ortaya koymuştur. Bu faktörler;

- Anne-babalığa ilişkin yeni becerilerin deneyimlenmesi
- Anne-babaların, öğrendiği yeni yöntemleri evde çocuğu ile olan etkileşiminde uygulaması
- Hem olumsuz davranışlar hem de olumlu ilişkiler geliştirmek için yöntemlerin öğretilmesi
- Anne-babalar arasındaki ilişki sorunlarının ele alınması
- Eğitimin temel amacının risk faktörlerini azaltmaya, koruyucu faktörleri ise güçlendirmeye yönelik olması olarak belirtilmektedir (Morawska ve Sanders, 2006).

Dünyada uygulanan ebeveyn eğitim programları ilişki temelli ve davranışsal yaklaşım temelli olmak üzere iki grupta incelenmektedir.

İlişki temelli ebeveyn eğitim programları arasında Et-kili Ebeveyn Eğitimi (Parent Effectiveness Training-PET), Adlerian Programı (Adlerian Program), Sistematik Ebeveyn Eğitimi Programı (Systematic Training for Effective Parenting), Aktif Ebeveynlik (Active Parenting), Hoşgörülü Ebeveynlik (Mellow Parenting), Şiddetsiz İletişim (Nonviolent Communication-N.V.C.), Gençlerle Konuşma Sanatı (How to Talk so Kids Will Listen and Listen so Kids Will Talk) programları yer almaktadır. Bu programlar psikodinamik, hümanistik ve aile sistem teorisine temelendirilir. Programların amacı çocukların problemleri davranışlarının altında yatan duygu ve düşünceleri anlamak, onların düşünce tarzlarını öğrenmek ve ebeveynlerin çocuğa olan yanıtını değerlendirmektir. Programların içeriğinde iletişim becerileri (aktif dinleme, ben dili, geribildirim, çatışma çözümü) ve ebeveynlere çocukları ile nasıl iletişim kuracaklarına dair yaklaşımlara yer vermektedir. Programın odağını çocuk oluşturmaktadır (Dembo, Sweitzer ve Lauritzen, 1985; Goddard, Myers-Walls ve Lee, 2004; Gross ve Grady, 2002; Money, 1995; Pinsky ve Geoffroy, 1981).

Davranışsal yaklaşım temelli ebeveyn eğitimi programları Üç P (Positive Parenting Programme-Triple P), İnanılmaz Yıllar (Incredible Years), Suç Önleme Programı (Delinquency Prevention Program), Uyumsuz Çocuklara Yardım Programı (Helping Noncompliant Child Program), Çocuk Programlı Hayat (Living with Children Program) olarak belirtilmektedir. Bu programlar sosyal öğrenme kuramına temellenir (Dembo ve ark., 1985; Gross ve Grady, 2002; Money, 1995). Sosyal öğrenme kuramına göre benzer davranışların benzer sonuçlar doğuracağı düşüncesi davranışları şekillendirmektedir. Davranış repertuarının ve buna bağlı sonuçların artmasıyla, çocuklar belirli davranışların olası sonuçlarını değerlendirip davranışları şekillendirmektedirler. Bu noktada ebeveynler çocuk ve ergenin davranışlarını şekillendirirken diğer yandan çocuk ve ergenler de aktif biçimde ebeveyn davranışlarını etkilemektedir. Zaman içinde çocuk ve ergenler bir davranışı seçmeden önce ebeveynlerinin o davranışa gösterecekleri tepkileri tahmin etmeyi öğrenmektedir. Ayrıca ebeveyn ve çocuğun birbirine karşı göstermiş oldukları uyumsuz ve uygunsuz davranışlar çocuklarda problemi davranışların artmasına, ebeveynlerin ise sert, otoriter ve etkisiz disiplin yöntemleri kullanmalarına neden olur (Bayraktar, 2007; Day ve Davis, 1999; Knapp ve Deluty, 1989). Bu amaçla bu programlarda çocuğun problemleri davranışlarını destekleyen ebeveyn güçlükleri değiştirilerek ebeveynlerin öz-yeterlilik algıları güçlendirilir ve öz-düzenleme becerileri geliştirilir. Buna bağlı olarak da çocuklarda değiştirilmek istenen davranışlar azaltılır, olması istenen davranışlar kazandırılır. Programın odağını ebeveyn oluşturmaktadır (Assemany, 2002; Goddard ve ark., 2004; Pinsky, Geoffroy, 1981).

Davranışsal yaklaşım temelli ebeveyn eğitimi programlarından Üç P (Positive Parenting Programme-Triple P), İnanılmaz Yıllar (Incredible Years) Dünya'da hemşirelerin yer aldığı en iyi iki ebeveyn eğitimi programıdır. Diğer programların hiçbirinde hemşire yer almamaktadır. İnanılmaz Yıllar (Incredible Years) Ebeveyn Eğitimi Programı 1982 yılında Washington Üniversitesi Hemşirelik Okulu'nda, hemşire Carolyn Webster-Stratton tarafından geliştirilmiştir (Webster-Stratton ve Reid, 2008). Üç P

(Positive Parenting Programme- Triple P) Ebeveyn Eğitimi Programı ise Avustralya'da Queensland Üniversitesi'nde Matt Sanders tarafından 1979 yılında geliştirilmiş olup, programda hemşireler eğitici olarak aktif rol almaktadır (Sanders ve ark., 2008). Bu iki programla yapılan çalışmalardan elde edilen bulgular ise şöyledir; Leung, Sanders, Ip ve Lau'nun (2006) 480 ebeveyn üzerinde yaptığı yarı deneysel çalışmada uygulanan Üç P (Positive Parenting Programme- Triple P) programı sonrası deney grubundaki ebeveynlerin çocuklarının Güçler ve Güçlükler An-keti puanlarında azalma olduğu belirlenmiştir. Özellikle bu azalma davranım bozukluğu, hiperaktivite, akran problemleri ve duygusal problemler boyutlarında olmuştur. Uygulanan program sonrası deney grubunda ebeveynlerin ihmal, çok konuşma, aşırı tepki gösterme gibi disfonksiyonel ebeveynlik uygulamalarının, ebeveynlerin stres, anksiyete ve depresyon düzeylerinin azaldığı saptanmıştır. Bununla birlikte ebeveynlerin memnuniyet düzeylerinin oldukça yüksek olduğu belirlenmiştir. Sanders ve arkadaşlarının 2008 yılında 4-7 yaş grubu çocukların ebeveynleri ile yaptığı randomize kontrollü çalışmada da uygulanan Üç P (Positive Parenting Programme- Triple P) programı sonrası çocukların problemleri azaldığı, ebeveynlerin pozitif ebeveynlik becerilerinin arttığı, uygulanan program sonrası ebeveynlerin memnuniyet düzeylerinin oldukça yüksek olduğu belirlenmiştir. Gardner, Burton ve Klimes (2006) 2-9 yaş grubu davranım bozukluğu tanısı almış çocukların ebeveynlerine İnanılmaz Yıllar (Incredible Years) programını uygulamışlardır. Uygulanan program sonrası deney grubundaki ebeveynlerin çocuklarında problemleri azaldığı, özellikle bu azalma çocukların şiddet içeren davranışlarında olduğu, deney grubundaki ebeveynlerin pozitif ebeveynlik becerilerinin arttığı, disfonksiyonel ebeveynlik uygulamalarının ve depresyon düzeylerinin azaldığı, uygulanan program sonrası ebeveynlerin memnuniyet düzeylerinin oldukça yüksek olduğu ve ebeveynlerin kazandığı becerilerin 18. ay izlemlerinde devam ettiği belirlenmiştir. Drugli ve Larsson (2006) 4-8 yaş grubu davranım bozukluğu tanısı almış çocukların ebeveynlerine uygulanan İnanılmaz Yıllar (Incredible Years) programı sonrası çocukların problemleri azaldığı, ebeveynlerin pozitif ebeveynlik becerilerinin arttığı, uygulanan program sonrası ebeveynlerin memnuniyet düzeylerinin oldukça yüksek olduğu ve ebeveynlerin kazandığı becerilerin 1. yıl izlemlerinde devam ettiğini belirlemişlerdir.

Özellikle Dünya'da son 30 yıldan beri yaygın bir şekilde uygulanan ebeveyn eğitimi programlarının aileler üzerindeki etkileri yeterli düzeyde değerlendirilmemektedir. Oysaki elde edilen sonuçların gösterilebilir olması gerekmektedir. Çünkü hemşire uygulanan müdahalelerin aileye zarar vermediği aksine yararlı sonuçlarını gösterebilmelidir. Bir değerlendirme rehberi uygulanmadığı takdirde bu etkilerin hiçbirinin gerçekleşmediği, varsayılmadığı ve garanti edilemediği belirtilmektedir (Mathews ve Hudson, 2001).

Ebeveyn eğitim programlarının değerlendirilmesine yönelik bir protokolün geliştirilmesinde CIPP (Context, Input, Process, Product) Modeli benimsenmiştir. CIPP Modeli 1983 yılında Stufflebeam tarafından geliştirilmiştir. Bu rehber ebeveyn eğitimi programının amaçları, içeriği, yöntemleri, uygulanması ve sonuçları başlıkları altında bir değerlendirme çerçevesi sunmaktadır. Ayrıca ebeveyn eğitimi programlarının uygulanması öncesi, sırası ve son-

rasında içeriğindeki değerlendirme ölçütlerinin mutlaka oluşturulması ve bu ölçütlere göre değerlendirilmesi gerektiğini vurgular. Kullanılan ya da kullanılması düşünülen ebeveyn programı içeriğinin ve programda kullanılan eğitim yöntemlerinin teorik yapılarına ve programın etkililiğini kanıtlara temellendirilmesini sağlar. CIPP modelinin içeriği 4 bölümden oluşmaktadır;

- Durum
- İçerik
- Süreç
- Sonuç (Mathews ve Hudson, 2001)

Bu 4 bölüm ise şöyle açıklanmaktadır;

Durum (Context)

Bu bölüm ebeveyn eğitimi program hedeflerinin teknik uygunluk toplumsal kabul edilebilirlik, kültürel göreceliliğinin belirlenmesi ve programa alınacak ebeveyn ve çocukların özelliklerinin incelenmesi amacıyla programı değerlendirir (Mathews ve Hudson, 2001).

Teknik açıdan yeterli bir hedefte kim (ebeveyn veya çocuk), ne yapar (gözlenebilir, ölçülebilir terimlerle açıklanan davranış), hangi durumda (davranışın yerine getirildiği koşullar ve yerler), ne kadar iyi (davranış için standart veya kriter) gibi soruların cevabını içermesi gerekir (Mathews ve Hudson, 2001).

Ebeveyn eğitim programlarının hedefleri, programa katılacak çocuklar ve ebeveynler için öngörülen sonuçlardır ve mevcut bir program benimsenmeden önce kararlaştırılmalıdır. Hazırlanan bir programın hedeflerin gereksinimlerini ne ölçüde karşıladığının anlaşılması bu programın uygulanması sürecinde önemli bir etmendir (Mathews ve Hudson, 2001).

Belirlenen hedeflerin uygunluk ve kabul edilebilirliği için istenilen ebeveyn ve çocuk davranışı değişiminin ahlaki, kültürel ve gelişimsel açıdan uygunluğunu değerlendirilerek sorgulanmalıdır. Hedeflerin kültüre uygunluğu farklı kültürel kökenleri olan ailelerle çalışırken oldukça önemlidir (Mathews ve Hudson, 2001).

Hedef incelemesinden sonra seçilen ebeveyn eğitimi programına katılacak ebeveynlerin ve çocukların özellikleri değerlendirilmelidir. Programa alınan örneklemin özelliklerinin örneklem büyüklüğü, örneklemin nereden seçildiği, örnekleme alınan çocukların yaş grubu, hastalıkları, örnekleme alınan ebeveynlerin sosyo-demografik özellikleri ve kimlerden oluştuğu (yalnız anneler, yalnız babalar, anneler + babalar) yönünden incelenmesidir (Mathews ve Hudson, 2001).

İçerik (Input)

Planlanan eğitim içeriğinin değerlendirilmesidir. Girişim olarak uygulanan programın ve programda uygulanan eğitim yöntemlerinin temellendirildiği kavramsal/teorik yapı ve girişim olarak uygulanan programın ve programda uygulanan eğitim yöntemlerinin randomize kontrollü çalışmalardan elde edilen etkinlik (efficacy) ve etkililik (effectiveness) sonuçlarının açıklanmış olması gerekmektedir (Mathews ve Hudson, 2001).

Program içeriğinin tüm kısımları ve tüm eğitim paketi için kavramsal/teorik yapı mutlaka bulunmalıdır. Ebeveyn eğitim program içeriği etkililik ve etkinlik çalışmalarıyla desteklenmelidir. Herhangi bir müdahalenin başarısı etkinlik, etkililik veya her ikisi açısından da tanımlanabilir (Hogwood, Hibbs, Brent ve Jensen, 1995).

Etkilik (Efficacy): Bu tür çalışmalar tanımlanan/belirlenen bir popülasyonda ve kontrollü ortamlarda randomize kontrollü olarak birçok yöntem (gözlem, ebeveyn rapor ve gözlemleri, öğretmen rapor ve gözlemleri, geçer-

liliği ve güvenilirliği test edilmiş ölççekler) bir arada kullanılarak uygulanan girişimin etkisinin incelendiği çalışmalar. Maliyeti yüksek olan bu çalışmalar, üniversite-lerdeki özel klinik araştırma merkezlerinde yürütülmektedir (McMahon, 2006; Sanders, 2003).

Etkililik (Effectiveness): Bu tür çalışmalar belirli bir hasta grubunda sürekli ya da düzenli olarak uygulanan girişimin gerçek yaşam şartlarında kullanılması durumunda gücünün incelendiği çalışmalardır. Girişimin gücü toplumda uygulanabilirlik, yapılabirlik ve genellenebilirlik yönünden test edilmektedir (McMahon, 2006; Sanders, 2003). Topluma dayalı etkililik araştırması örnekleri Cunnigham, Bremner, ve Boyle (1995) ve Connell, Sanders, Markie-Dadds (1997) tarafından yazılan makalelerde bulunabilir.

Süreç (Process)

Programın uygulanması ile ilgili değerlendirmeyi kapsar. Bu değerlendirmede uygulanan program türü, toplam süresi, eğitimcilerin eğitim düzeyleri, ebeveyn programını uygulayabilme yeterlilikleri, ebeveyn programını uygulayan meslek grubu, programda kullanılan eğitim yöntemlerinden ebeveynlerin memnuniyeti, ebeveynlerin programa katılımı ölçütleri yer almaktadır (Mathews ve Hudson, 2001).

Ebeveyn eğitimi programının türü ve uygulanma süresi oldukça önemli bir kriterdir. Çünkü geniş yaş aralığına hitap eden, toplumun gereksinimlerine yönelik daha fazla sayıda türü olan programlarda toplumun daha büyük bir kısmına hizmet sunulmaktadır ve ebeveynlerin programa katılımını etkilemektedir. Ebeveynlerin programa katılımını etkileyen kriterlerden biri de programda kullanılan eğitim yöntemleridir (Knapp ve Deluty, 1989).

Gelişmiş ülkelerde ebeveyn eğitimi programlarını psikolog, psikiyatrist ve psikiyatri hemşireleri uygulamaktadır (www.nice.org.uk). Hatta ebeveyn eğitimi programı geliştiren uzman hemşireler vardır (Webster-Stratton ve Herman, 2008). Sağlığı korumak ve geliştirmek, uygun bakımı sağlamak üzere yetiştirilmiş olan psikiyatri hemşireleri bireylere, ailelere ve topluma ulaşmada, sağlık hizmeti götürmede ve danışmanlık yapmada, anne babalara çocuğu ile ilgili eğitim verilmesinde anahtar kişidir (Clark, Rapkin, Busen ve Vasquez, 2001). Yapılan çalışmalar ebeveynlerin hemşirelerin uyguladığı ebeveyn eğitim programından oldukça memnun olduğunu göstermiştir (Peterson, Petersson ve Kansson, 2004). Son 30 yıldan bu yana uygulanan anne baba eğitimi programlarında psikiyatri hemşireleri aktif olarak rol almaktadır.

Çıktı (Product)

Uygulanan ebeveyn eğitimi programının sonuçlarının çocukların davranışları, ebeveynlerin davranışları ve memnuniyeti açısından değerlendirilmesidir. Ebeveyn eğitimi programının hedeflerinin ebeveyn ve çocuk davranışı değişiklikleriyle uyumlu olup olmadığı incelenir.

Çocukların davranışlarındaki değişim doğrudan ve dolaylı ölçümlerle yapılmalıdır. Doğrudan ölçümler çocuğun davranışlarının ev ortamında bağımsız gözlemci veya ebeveyn tarafından gözlemini içerir. Dolaylı ölçümler ise Eyberg Çocuk Davranış Ölçeği (Eyberg ve Robinson, 1983), Çocuk Davranış Kontrol Listesi (Achenbach, 1991), Ebeveyn Günlük Raporu (Einfeld ve Tonge, 1996) ve Çocuk Çatışma Ölçeği (Frankel ve Weiner, 1990) ile yapılmalıdır.

Ebeveynlerin davranışlarındaki değişim çocuklarda olduğu gibi doğrudan ve dolaylı olarak yapılmaktadır. Doğ-

rudan ölçümü ebeveynler evlerinde çocuklarıyla olan etkileşimlerini değerlendirerek Davranışsal Kodlama Sistemi (Forehand ve McMahon, 1981), İkili Ebeveyn-Çocuk İletişimi Kodlama Sistemi (Eyberg ve Boggs, 1998), Ebeveyn/Çocuk İletişimi Kayıt Formu (Barkley, 1987) ve Aile Gözlem Çizelgesini doldurarak yapılmalıdır (Sanders, Markie-Dadds ve Bor, 1989). Ebeveynlerin dolaylı ölçümü ise ebeveynlerin kendi ebeveynlik uygulamaları veya ebeveyn-çocuk iletişimleri ile ilgili etmenler (stres ve zorlukların algılanması gibi) hakkında bir ölçek veya kontrol listesi kullanarak geriye dönük rapor vermesiyle uygulanmalıdır. Ebeveynlik Ölçeği (Arnold, O'Leary, Wolf ve Acker, 1993), Ebeveyn Stres Endeksi (Abidin, 1983) ve Ebeveynlik Zorlukları Ölçeği (Gavidia-Payne ve Stoneman, 1997) bu tür ölçümlere örnektir. Aile içinde çatışma ve depresyon düzeyi yüksek olan ebeveynler için programda farklı girişimler uygulanırsa Depresyon-Anksiyete-Stres Ölçeği (Lovibond ve Lovibond, 1995) gibi ölçümler uygulanmalıdır.

Eğitim programının hemen bitiminde ebeveynlere programda kazandırılan ebeveynlik becerileri hakkında görüşleri sorulmalıdır.

Sonuç

Kanıt dayalı klinik uygulamalara gereksinim göz önüne alındığında ebeveyn eğitim programları için kapsamlı bir değerlendirme modeli geliştirmesi gerekmektedir. Stufflebeam'in (1983) CIPP modelinin bu amaç için uygun olduğu görülmektedir. CIPP modeli 1983 yılında geliştirilmesine karşın ebeveyn eğitimi programlarına uyarlanması oldukça yenidir. Şu anda mevcut ebeveyn eğitimi programlarında bu değerlendirme rehberi kullanılmamaktadır. CIPP Modeli'nin esnek, kullanışlı, kolay anlaşılır bir model olması, değerlendirmeye sistem yaklaşımında bulunması, değerlendirme etkinliklerinin kolay planlanabilmesi, programın tüm aşamalarında değerlendirme yapma ve gerektiğinde müdahale edebilme olanağı sağlaması nedeniyle ebeveyn eğitimi programlarında hemşirelerin kolaylıkla uygulayabileceği bir rehberdir. Bu nedenle Dünya'da uygulanmakta olan ve ülkemiz için yeni geliştirilecek olan ebeveyn eğitimi programlarında CIPP Modeli Rehberi'nin kullanılması önerilmektedir.

Kaynaklar

- Abidin, R. R. (1983). *Parenting stress index: Manual*. (pp.169-177). Charlottesville VA: Paediatric Psychology Press.
- Achenbach, T. M. (1991). *Manual for the child behavior checklist*. (pp. 421-447) Burlington: University of Vermont Press.
- Arnold, D. S., O'Leary, S. G., Wolf, L. S., & Acker, M. M. (1993). The parenting scale: A measure of dysfunctional parenting in discipline situations. *Psychological Assessment*, 5, 137-144.
- Assemany, E. A. (2002). Negative treatment outcomes of behavioral parent training programs. *Psychology in the Schools*, 39 (2), 209-217.
- Barkley, R. A. (1987). *Defiant children: A clinician's manual for parent training*. (pp. 44-77). New York: Guilford Press.
- Bayraktar, F. (2007). Olumlu ergen gelişiminde ebeveyn/akran ilişkilerinin önemi. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 14 (3), 157-165.
- Clark, S. B., Rapkin, K., Busen, H. N., & Vasquez, E. (2001). Nurse practitioners and parent education: Partnership for health. *Clinical Research*, 13 (7), 310-316.
- Connell, S., Sanders, M. R., & Markie-Dadds, C. (1997). Self-directed behavioral family intervention for parents of oppositional children in rural and remote areas. *Behavior Modification*, 21 (4), 379-408.

- Cunningham, C. E., Bremner, R., & Boyle, M. (1995). Large group community-based parenting programs for families of preschoolers at risk for disruptive behavior disorders: Utilization, cost effectiveness and outcome. *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, 36, 1141-1159.
- Day C., & Davis, H. (1999). Community child mental-health services: a framework for the development of parenting initiatives. *Journal of Clinical Child Psychology Psychiatry*, 4, 475-480.
- Dembo, H. M., Sweitzer, M., & Lauritzen, P. (1985). An evaluation of group parent education: Behavior, PET, and Adlerian Programs. *Review of Educational Research*, 55 (2), 155-200.
- Drugli, M. B., & Larsson, B. (2006). Children aged 4-8 years treated with parent training and child therapy because of conduct problems: Generalisation effects to day-care and school settings. *European Child and Adolescent Psychiatry*, 15, 392-399.
- Einfeld, S. L., & Tonge, B. J. (1996). Population prevalence of psychopathology in children and adolescents with intellectual disability: II. Epidemiological findings. *Journal of Intellectual Disability Research*, 40, 99-109.
- Eyberg, S. M., & Boggs, S. R. (1998). Parent-child interaction therapy: A psychosocial intervention for the treatment of young conduct-disordered children. In J. M. Briesmeister & C. E. Schaefer (Eds.), *Handbook of parent training* (2nd ed., pp. 61-97). New York: Wiley.
- Eyberg, S. M., & Robinson, E. A. (1983). Conduct problem behavior: Standardisation of a behavior rating scale for adolescents. *Journal of Clinical Child Psychology*, 12, 347-354.
- Forehand, R., & McMahon, R. J. (1981). Helping the noncompliant child: A clinician's guide to parent training. (pp.20-38). New York: Guilford Press.
- Frankel, F., & Weiner, H. (1990). The Child Conflict Index: Factor analysis, reliability and validity for clinic referred and non-referred children. *Journal of Clinical Child Psychology*, 19, 239-248.
- Gardner, F., Burton, J., & Klimes, I. (2006). Randomised controlled trial of a parenting intervention in the voluntary sector for reducing child conduct problems: outcomes and mechanisms of change. *Journal of Child Psychology & Psychiatry*, 47, 1123-1132.
- Gavidia-Payne, S., & Stoneman, Z. (1997). Family predictors of maternal and paternal involvement in programs for young children with disabilities. *Child Development*, 68, 701-717.
- Goddard, W. H., Myers-Walls, A. J., & Lee, T. R. (2004). Parenting: Have we arrived? or do we continue the journey? *Family And Consumer Sciences Research Journal*, 33 (19), 457-474.
- Gross, D., & Grady, J. (2002). Group-based parent training for preventing mental health disorders in children. *Mental Health Nursing*, 23, 367-383.
- Hoagwood, K., Hibbs, E., Brent, D., & Jensen, P. (1995). Introduction to the special edition: Efficacy and effectiveness in studies of child and adolescent psychotherapy. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 63, 683-687.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2000). Anne-Çocuk Eğitim Programı. Erişim:13.04.2010. <http://www.acev.org/educationdetail.php?id=1&lang=tr>
- Knapp, A. P., & Deluty, H. R. (1989). Relative effectiveness of two behavioral parent training programs. *Journal of Clinical Child Psychology*, 18 (4), 314-322.
- Koçak, N. (2001). Erken çocukluk döneminde eğitim ve Türkiye'de erken çocukluk eğitiminin durumu. *Milli Eğitim Dergisi*, Erişim: 13.04.2010. <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/151/kocak.htm>
- Lavigne, J. V., Lebailly, S. A., Gouze, K. R., Cicchetti, C., Pochly, J., Arend, R., et al. (2008). Treating oppositional defiant disorder in primary care: A comparison of three models. *Journal of Pediatric Psychology*, 33 (5), 449-461.
- Leung, C., Sanders, M. R., Ip, F., & Lau, J. (2006). Implementation of Triple P-Positive Parenting Program in Hong Kong: Predictors of programme completion and clinical outcomes. *Journal of Children's Services*, 1(2), 4-17.
- Long, N. (2004). e-Parenting. In: Houghugh M, Long N, (Ed.), *Handbook of parenting: theory and research for practice* (pp. 369- 379). London: Sage Publications.
- Lovibond, P. F., & Lovibond, S. H. (1995). The structure of negative emotional states: Comparison of the Depression Anxiety Stress Scales (DASS) with the Beck Depression and Anxiety Inventories. *Behavior Research and Therapy*, 33, 335-343.
- Mathews, J. M., & Hudson, M. A. (2001). Guidelines for evaluating parent training programs. *Family Relations*, 50 (1), 77-86.
- McMahon, J. R. (2006). Parent training interventions for preschool-age children, *Encyclopedia on Early Childhood Development*, 16, 1-5.
- Money, S. (1995). Parent Training: A review of adlerian, parent effectiveness training and behavior research. *The Family Journal*, 3 (3), 218-230.
- Morawska, A., & Sanders, M. R. (2006). A review of parental engagement in parenting interventions and strategies to promote it. *Journal of Children's Services*, 1 (1), 29-40.
- National of Institute for Health and Clinical Excellence. (2007). Parent-Training/Education programmes in the management of children with conduct disorders. NICE Technology Appraisal Guidance. Erişim:13.04.2010. <http://www.nice.org.uk/nicemedia/live/11584/33426/33426.pdf>
- Ömeroğlutan, T. (1999). Halk eğitimi merkezlerinde uygulanan anne eğitimi kurslarına genel bir bakış. *Milli Eğitim Dergisi*, Erişim:13.04.2010 <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/medergi/14.htm>
- Petersson, K., Petersson, C., & Kansson, A. (2004). What is good parental education? *Scandinavian Journal of Caring Sciences*, 18, 82-89.
- Pinsker, M., & Geoffroy, K. (1981). A comparison of parent effectiveness training and behavior modification parent training. *Family Relations*, January, 61-68.
- Pryor, J. (2004). Parenting in reconstituted and surrogate families. In: Houghugh M, Long N, (Ed.), *Handbook of parenting: theory and research for practice* (pp. 110-129). London: Sage Publications.
- Sanders M. R., Markie-Dadds C., & Turner K. M. T. (2003). Theoretical, scientific and clinical foundations of the Triple P - Positive Parenting Program: A population approach to the promotion of parenting competence. *Parenting Research and Practice Monograph*, 1, 1-21.
- Sanders, M. R., Turner, K. M. T., & Markie-Dadds, C. (2002). The development and dissemination of the Triple P-Positive Parenting Program: A multi-level, evidence-based system of parenting and family support. *Prevention Science*, 3 (3), 173-198.
- Sanders, M. R. (2003). Guest Editorial: The translation of an evidence-based parenting program into regular clinic services. *Australian e-Journal for the Advancement of Mental Health*, 2 (3).
- Sanders, M. R. Dadds, M. R., & Bor, W. (1989). Contextual analysis of child oppositional and maternal aversive behaviors in families of conduct-disordered and nonproblem children. *Journal of Clinical Child Psychology*, 18 (1), 72-83.
- Sanders, M. R., Ralph, A., Sofronoff, K., Gardiner, P., Thompson, R., Dwyer, S., et al. (2008). Every Family: A population approach to reducing behavioral and emotional problems in children making the transition to school. *Journal of Primary Prevention*, 29, 197-222.
- Turner, K. M. T., & Sanders, M. R. (2006). Dissemination of evidence-based parenting and family support strategies: Learnings from the Triple P - Positive Parenting Program

- system approach. *Aggression and Violent Behavior*, 11 (2), 176-193.
- Utting, D., & Pugh, G. (2004). The social context of parenting. In: Hoghughi, M., Long, N. (Ed.), *Handbook of parenting: theory and research for practice* (pp. 19-37), London: Sage Publications.
- Webster-Stratton, C. (1997). From parent training to community building. *The Journal of Contemporary Human Services*, 78 (2), 156-171.
- Webster-Stratton, C., & Herman, K. C. (2008). The impact of parent behavior-management training on child depressive symptoms, *Journal of Counseling Psychology*, 55 (4), 473-484.
- Webster-Stratton, C., & Reid, J. M. (2008). A school-family partnership: addressing multiple risk factors to improve school readiness and prevent conduct problems in young children. *Treatment Description*, University of Washington. Erişim: 13.04.2010. http://www.werrycentre.org.nz/site_resources/library/Projects/Parent_Mgt_Trng_Incredible_Years/Articles%20and%20Reports/a-school-family-partnership_Chapter8_5-08.pdf
- Webster-Stratton, C., Reid, J. M., & Hammond, M. (2004). Treating children with early-onset conduct problems: intervention outcomes for parent, child and teacher training. *Journal of Clinical Adolescent Psychology*, 33 (1), 105-124.

Başvuru tarihi: 17.12.2009

Kabul tarihi: 06.04.2010